

УДК 93/94:[375.5.015.31:008]:373.5.02

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-2\(42\)-1206-1215](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-2(42)-1206-1215)

Бондар Ірина Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії України, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (050) 233-27-02, <https://orcid.org/0000-0003-2285-0543>

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано стан проблеми та визначено особливості реалізації полікультурного підходу в процесі навчання шкільної історії. Наголошено, що полікультурність є концептуальним чинником розвитку сучасної української історичної освіти та її методологічною складовою, що наразі реалізується у змістовому компоненті на рівні концепцій та програм. Однак, окремі дидактичні аспекти впровадження полікультурності у процес навчання історії вимагають розроблення механізмів її реалізації: організаційних форм, методів, технологій та відповідних засобів.

Досліджено, що навчання історії за полікультурним підходом реалізується через актуалізацію відповідних знанневих, діяльнісних і оцінно-ціннісних компонентів, творчу діяльність, позакласну і позашкільну роботу при міжпредметній інтеграції. Виділено пріоритетні напрямки діяльності вчителя для досягнення окресленої мети.

З'ясовано, що методика уроку повинна передбачати змістове наповнення матеріалами історії повсякдення, багатоперспективності, багатокультурного, краєзнавчого, конкретно-історичного, аксіологічного характеру, залучення наявних у даній місцевості природних і культурних ресурсів. Вказано форми навчальної роботи: дискусії, семінари, інтегровані уроки, навчальні екскурсії, факультативи, гуртки.

Наголошено, що необхідною умовою вивчення шкільної історії на засадах полікультурності є застосування системи компетентнісно орієнтованих завдань розроблених на основі розлогої інформаційної бази для самостійної роботи учнів з історичними документами, виконання практичних робіт. Зміст пізнавальних завдань певною мірою визначає вибір методів, прийомів, засобів навчання та способи їх розв'язку.

Визначено, що підвищення ефективності реалізації цього підходу вимагає упровадження ідей та методичного інструментарію різних типів навчання: проблемного, евристичного, технології критичного мислення, проектного навчання, дослідницького, інтерактивного, ігрового.

Ключові слова: полікультурність, полікультурний підхід, зміст освіти, процес навчання історії.

Bondar Iryna Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of the History of Ukraine, Rivne State Humanitarian University, Rivne, tel.: (0362) 264-52-54, <https://orcid.org/0000-0002-2005-8141>

DIDACTIC FEATURES OF IMPLEMENTING A MULTICULTURAL APPROACH IN THE PROCESS OF TEACHING SCHOOL HISTORY OF EDUCATION

Abstract. The article analyzes the state of the problem and identifies the features of implementing a multicultural approach in the process of teaching school history. It is emphasized that multiculturalism is a conceptual factor in the development of modern Ukrainian historical education and its methodological component, which is currently implemented in the content component at the level of concepts and programs. Certain didactic aspects of introducing multiculturalism into the process of teaching history require the development of mechanisms for its implementation: organizational forms, methods, technologies, and appropriate means.

It has been studied that teaching history using a multicultural approach is implemented through the actualization of relevant knowledge, activity and value components, creative activities, extracurricular and extracurricular work. Priority areas of teacher activity to achieve the outlined goal are highlighted.

It was found that the lesson methodology should include content filling with materials of everyday history, multi-perspective, multicultural, local history, specific historical, axiological nature, involvement of natural and cultural resources available in a given area. The forms of educational work are indicated: discussions, seminars, integrated lessons, educational excursions, electives, circles.

It was found that the lesson methodology should include content filling with materials of everyday history, multi-perspective, multicultural, local history, specific historical, axiological nature, involvement of natural and cultural resources available in a given area. The forms of educational work are indicated: discussions, seminars, integrated lessons, educational excursions, electives, circles.

It is emphasized that a necessary condition for studying school history on the basis of multiculturalism is the use of a system of competency-based tasks developed on the basis of an extensive information base for independent work of students with historical documents, performance of practical work. The content of cognitive tasks to a certain extent determines the choice of methods, techniques, teaching aids and ways of working with them.

It has been determined that increasing the effectiveness of this approach requires the introduction of ideas and tools of different types of learning: problem-

based, heuristic, critical thinking technology, project-based learning, research, interactive, and game-based.

Keywords: multiculturalism, multicultural approach, educational content, history teaching process.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні прагнення України характеризуються посиленням глобалізаційних процесів у всіх сферах життя суспільства. Тож, у вітчизняній освіті актуалізується процес формування компетентної особистості, здатної реалізуватися у відкритому культурному просторі. Полікультурність стає однією із найактуальніших тенденцій процесу реформування освіти, важливість якої підтверджено у державних документах: Національною доктриною розвитку освіти у XXI столітті (2002), Законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державним стандартом базової загальної середньої освіти (2020), Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016).

Зокрема, Державний стандарт базової середньої освіти (2020) серед вимог громадянської та історичної освітньої галузі до обов'язкових результатів навчання учнів акцентує толерантне ставлення до інших культур, плекання українських національних цінностей та повагу до цінностей інших народів і культур, «відкритість до культурного різноманіття за допомогою вивчення мови (мов) та здійснення міжкультурної комунікації» [2]. Це твердження знайшло відображення у розробленні нового змісту шкільної історичної освіти на полікультурній компетентнісній основі. У чинній програмі чітко прописано мету шкільної історичної освіти, у якій підкреслено необхідність прищеплення поваги до різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми для досягнення суспільно значущих цілей, долучення до духовних і культурних надбань і цінностей, історико-культурних традицій українського й інших народів. У документі зазначено важливість формування толерантності, поваги до прав людини, громадянської відповідальності, культури моральних стосунків, заснованих на національних і загальнолюдських цінностях задля протистояння проявам дискримінації, націоналізму, расизму в сучасному полікультурному європейському просторі [3, с.4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що науковці вивчали широке коло питань, пов'язаних із реалізацією завдань полікультурної освіти в Україні. Окреслена тема перебуває в центрі уваги дослідників проблем навчання історії. Зокрема, ними висвітлено такі її аспекти: формування полікультурного освітнього середовища (П. Кендзьор, П. Саух, О. Удот); змісту шкільної історичної освіти та її завдань у навчальних програмах та підручниках за полікультурним підходом (К. Баханов, Ю. Малієнко, В. Мисан, О. Пошетун, Н. Яковенко та інші); методики вивчення

історії в контексті полікультурного підходу (К. Баханов, Т. Ладиченко, Т. Мацейків, П. Мороз, О. Пометун та інші); організацію позакласної та позашкільної діяльності за полікультурним підходом (П. Вербицька, П. Кендзьор). Питання впровадження полікультурного підходу у процес навчання історії та виховання молоді в умовах багатокультурного суспільства розглядається у працях європейських дослідників, експертів в галузі освіти (Л. Блек, К. Галагер, Б. Карвела, Р. Маєра, В. Менджецького, Р. Страдлінга, А. Торбьорсена).

Мета статті – дослідити особливості реалізації завдань полікультурної освіти у процесі навчання історії.

Виклад основного матеріалу. Полікультурність як соціокультурний феномен важко піддається однозначній характеристиці. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що полікультурність у вітчизняній освіті є актуальною науковою проблемою і предметом різнобічного дослідницького інтересу філософів, істориків, педагогів, методистів. Однак, незважаючи на підвищений інтерес науковців до означеної проблематики методологічний статус полікультурності однозначно не визначений, термін «полікультурність» має численні трактування, що зумовлює складність оперування ним. Аналіз наукових праць зарубіжних і вітчизняних дослідників з питань навчання та виховання показує, що вчені витлумачують полікультурність як:

- підхід до формування змісту історичної освіти;
- базовий принцип змісту шкільної історії;
- одну з наскрізних ліній;
- інтегративну якість особистості школяра, що формується у процесі навчання історії.

Таке розмаїття пояснюється різностороннім досвідом реалізації практики міжкультурної взаємодії у різних сферах життя суспільства. Попри те, науковці однозначно стверджують, що аксіологічним підґрунтям розробки теорії і практики полікультурного навчання та виховання є комплекс загальнолюдських цінностей та прав людини.

Дослідники проблем полікультурної освіти в Україні визначають полікультурність суспільства через функціонування та співіснування в ньому різноманітних етнокультурних спільнот з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності. Полікультурність трактують як багатоманітність людської спільноти в різних її проявах (етнічний, релігійний, мовний, расовий, ментальний, віковий, гендерний чи соціально-стратифікаційний) [5, с. 57–58]. Отже, полікультурність окреслюється як характеристика культури соціуму, що сформована на засадах визнання права кожної культури на існування рівноправного діалогу, взаємозбагачення й розвитку культурних спільнот; принцип функціонування та співіснування в соціумі різноманітних етнокультурних спільнот з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з широкою

спільнотою, взаємозбагачення культур. [8, с. 238]. У сучасних дослідженнях зазначається також, що полікультурність є особливим способом мислення, заснованим на ідеях свободи, справедливості, рівності.

Якщо дотримуватися більш широкого тлумачення цього поняття, яке включає в себе взаємодію різних позицій, точок зору, способів мислення, умовно кажучи, різних субкультур, то процес полікультурної освіти можна розглядати як такий, що забезпечує «відкритий», принципово незавершений, смислороджувачий, конструктивний діалог між різними культурами. Центром полікультурного освітнього простору є особистість як персоніфікована культура. Ведучи діалог з іншими культурами, вона поєднує у своїй свідомості різні культурні пласти і смисли, самостійно здійснює моральний вибір, знаходить відповіді на життєво важливі для себе питання.

Узагальнено полікультурну освіту українські дослідники розуміють як процес оволодіння знаннями про різні культури своєї країни, Європи і світу в цілому. В процесі навчання здобувачі освіти починають вирізняти загальне й особливе в рідній культурі, у світовій культурі, з метою духовного збагачення, толерантного і терпимого ставлення до представників інших культур, формування вмінь і навичок для здійснення взаємодії в умовах полікультурного співтовариства [10, с. 12].

Утвердження полікультурності як концептуального чинника розвитку сучасної української історичної освіти і як її методологічної складової спонукало науковців до активного обговорення проблем реалізації полікультурного підходу у формуванні змісту шкільних курсів історії, системи понять, способів інтегрування академічних напрацювань та інноваційних освітніх практик у навчально-виховний процес.

У наробках вітчизняних методистів полікультурність розглядається як своєрідна культурна мозаїка, де загальна картина складається завдяки внеску інших; своєрідна єдність у різноманітності окремішностей, яка досягається завдяки підтримці та всебічного розвитку різних культур, визнанню цінності цих культур іншими. У полікультурному контексті історія України не є монокультурною, історією лише одного етносу українців, а багатокультурною історією всіх тих етнічних груп, що з різних обставин опинилися на українських теренах і залишили по собі пам'ять. Полікультурність у методиці є не тільки засобом (формою), а й методом навчання історії [7].

На підставі здійсненого теоретичного аналізу досліджень ми сформулюємо власне розуміння полікультурного навчання шкільної історії як комплексного педагогічного процесу, який характеризується чітким визначенням мети і завдань, відповідно наповненим і структурованим змістом, підібраними, з урахуванням пізнавальних можливостей учнів, методами, технологіями і засобами навчання, що спрямований на формування компетентної особистості, наділеної необхідними знаннями про власну й інші культури, толерантним ставленням до них та досвідом позитивної взаємодії з представниками різних культур.

Політикультурний підхід у викладанні історії формує «європейський вимір шкільної історичної освіти», згідно якого акцентується увага на вивченні культурної спадщини народів, яка наочно демонструє взаємний позитивний вплив різних культур. Основна вимога, згідно такого підходу – відображення у навчальному матеріалі курсів шкільної історії культурної різноманітності, тобто, надання пріоритету матеріалу, який заперечує упередження та стереотипи, а подає образ позитивної взаємодії між різними країнами, релігіями та науковими школами в процесі історичного розвитку людства.

Упровадження полікультурного підходу у процес навчання історії потребує розлогої інформаційної бази на основі як різноманітних за характером текстуальних джерел, так і візуальних, адже писемним офіційним документам, що відображають академічну історію та формальну статистику, бракує «людського виміру». Тому виникає необхідність залучення таких джерел як газетні статті, художня література, публіцистика та мемуари, усні свідчення. Особливе значення мають візуальні джерела (карикатура, плакат, світлина, художня картина), предмети вжитку. Така різноманітність використовуваних джерел дає змогу вивчати минуле в його антропологічному вимірі, побачити багатоманітність і неоднозначність історичних інтерпретацій з позиції окремих етносів та соціальних груп. Необхідною умовою вивчення шкільної історії на засадах полікультурності є застосування системи компетентісно орієнтованих завдань із залученням таких джерел. Серед завдань особливе місце відводиться завданням спрямованим на формування власної точки зору або розуміння позиції якоїсь іншої особи (представників етнічних культур, релігійних громад, регіональних груп) і передбачає історичну емпатію або рольове уособлення. Результат виконання може бути оформлений письмово у вигляді есе, статті, листа.

Виняткового значення набуває проблема рівноваги загальнолюдських, європейських, національних та регіональних цінностей, їх висвітлення у процесі навчання історії. Водночас, це не означає, що у шкільних курсах історії принижується масштаби і значення етнічної та національної культурної різноманітності. Полікультурний підхід передбачає звернення до досвіду відносин між людьми різних спільнот (як позитивного, так і негативного) і на цій основі формування в учнів здатності до міжкультурного діалогу. Внесок історії у формування його механізмів полягає в тому, що знання про минуле містить чисельні приклади як позитивного міжкультурного діалогу, так і його відсутності. З огляду на вищезазначені особливості упровадження полікультурного підходу, надзвичайно важливого значення надається вивченню тем, присвячених розгляду суперечливих, контroversійних проблем історії. Використання цього підходу сприяє посиленню мотивації школярів, формуванню, на основі модернізованого змісту навчального матеріалу, системи цінностей особистості.

Зазначимо, що у процесі навчання виявляється певний діалектичний взаємозв'язок між змістом, що вивчається, і розвитком особистості учня: зміст, що підлягає засвоєнню, з одного боку, вимагає високого рівня розумової діяльності, а з іншого, – спрямований на її розвиток. Ефективність цього процесу, на нашу думку, великою мірою залежить від організаційних форм і методів навчання та, особливо, від творчого їх спрямування. Такий підхід набуває особливої актуальності у процесі вивчення шкільного курсу історії. Адже історична освіта покликана внести значний вклад у формування особистості школярів через долучення до загальнолюдських цінностей, позаяк, є основою культурного та морального вдосконалення, за допомогою розгляду полікультурної проблематики розкриває особливості історії України та світу. Полікультурність стає основою історичної свідомості учнів.

Полікультурність як методологічна складова шкільної історичної освіти, наразі реалізується у змістовому компоненті на рівні концепцій та програм. Однак, окремі дидактичні аспекти впровадження полікультурності у процес навчання історії вимагають розроблення механізмів її реалізації: організаційних форм, методів, технологій та відповідних засобів. Тому, навчання історії за полікультурним підходом реалізується через актуалізацію відповідних знань, діяльнісних і оцінно-ціннісних компонентів, творчу діяльність при міжпредметній та внутрішньопредметній інтеграції, позакласну і позашкільну роботу.

На основі систематизації опрацьованих матеріалів вважаємо доцільним виділити такі пріоритетні напрямки діяльності вчителя для досягнення окресленої мети:

– мотиваційний – передбачає формування у здобувачів освіти особистісну потребу і переконання в необхідності вивчення культурного різноманіття світу, задля мирного та толерантного співіснування в багатокультурному середовищі;

– знаннєвий – спрямований на змістовне наповнення уроків історії інформації на засадах полікультурності про культурні, релігійні, політичні, економічні особливості народів;

– діяльнісний – проєктування у процесі навчання можливості опрацювання отриманої інформації (передбачає критичний аналіз джерел, самостійну їх інтерпретацію тощо);

– ціннісний – формування ціннісних переконань особистості та вироблення поглядів, ідей, думок щодо культурного та етнічного різноманіття світу.

З огляду на це, методика уроку повинна передбачати:

1) змістове наповнення матеріалами історії повсякдення, багатоперспективності (бачення та інтерпретація подій подаються з різних поглядів різними суб'єктами); полікультурного (історія, культура, мова, традиції і звичаї розглядаються в поєднанні); краєзнавчого (історія регіонів тісно переплітається з

історією етнічних груп, що проживали в їх межах); конкретно-історичного (події і явища висвітлюються в контексті історичного часу, місця, з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків); аксіологічного (формується загальнолюдські морально-етичні цінності, оцінюються події, явища, процеси) характеру [7];

2) широке використання таких форми навчальної роботи як дискусії, семінари, інтегровані уроки, навчальні екскурсії, факультативи, гуртки;

3) спрямованість методів навчання на діалогову комунікацію у вивченні шкільних курсів історії;

3) упровадження ідей та інструментарію різних типів навчання: проблемного – побудова навчання як розв'язання низки проблемних ситуацій; евристичного – забезпечення самореалізації та особистісного розвитку учнів в процесі самостійного «відкриття знань» і створення освітніх продуктів у галузі знань; технології критичного мислення – вільне використання розумових стратегій та операцій для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень; проектного навчання – залучення учнів до систематизації набутих знань і створення власного освітнього продукту в процесі виконання спеціальних завдань-проектів; дослідницького – розв'язання завдань, які не мають наперед відомого результату, і передбачає пошук необхідної інформації з джерел, її структурування та інтерпретацію; інтерактивного – навчання за умов постійної активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу; ігрового – створення умовних ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду в усіх його проявах та досвіду творчої діяльності [1];

4) відведення чільного місця самостійній роботі учнів з історичними документами (практичні роботи з пошуку потрібної інформації для розв'язання навчальних проблем, її систематизацію, обмін між учасниками освітнього процесу і, щонайголовніше, практичне застосування здобутих знань для створення нового освітнього продукту);

5) залучення наявних у даній місцевості природних і культурних ресурсів, які сприятимуть формуванню здатності до поцінування навколишнього культурного різноманіття.

Висновки. Отже, вивчення шкільної історії за полікультурним підходом передбачає певним чином організовану взаємодію суб'єктів процесу навчання із чітким визначенням мети і завдань, відповідного наповнення і структурованим змістом, підібраними, з урахуванням пізнавальних можливостей учнів, методами, технологіями і засобами навчання, що гарантує досягнення освітнього результат – підвищення рівня сформованості в учнів предметних і ключових компетентностей. Необхідною умовою реалізації полікультурного підходу в процесі навчання шкільної історії є також застосування системи пізнавальних завдань, що виступають як засіб формування компетентностей здобувачів освіти і як засіб контролю за якістю їх виконання.

Досліджувана проблема є предметом подальших наукових і методичних досліджень, перспективність яких пов'язана з потребою розширення полікуль-

турного змісту навчання шкільної історії завдяки інтеграції навчальних предметів із урахуванням наскрізних змістових ліній, створення сучасних освітніх моделей і технологій з оперттям на європейський досвід та вітчизняні традиції організації процесу навчання історії у контексті компетентнісного підходу.

Література:

1. Бондар І. В. Формування креативності старшокласників у процесі вивчення всесвітньої історії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Рівне, 2021. 260 с.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
3. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. К., 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258
5. Ксендзьор П. І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу (теорія і методика) : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.07. К., 2017. 504 с.
6. Малієнко Ю. Б. Полікультурні аспекти змісту підручників з історії для 10-11-х класів. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць [ред. кол.; голов. ред. О. М. Топузов]. К. : Педагогічна думка, 2020. Вип. 24. С. 120-131.
7. Мисан В.О. Полікультурність у змісті шкільної історії: вимога часу чи забаганка науковців? *Історія в сучасній школі : науково-методичний журнал*. К., 2012. № 5. С. 23-26.
8. Мичковська В. Поняття полікультурності як якості особистості. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. К., 2021, № 24(1), 236-253. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v24i1.641>
9. Нові підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства : навч. посіб. для студ. ВНЗ / К. О. Баханов, С. С. Баханова, Є. В. Більченко, В. О. Венгерська, П. В. Вербицька; ред. : К. О. Баханов; Всеукр. асоц. викладачів історії та суспіл. дисциплін «Нова Доба». Львів : ЗУКЦ, 2012. 163 с.
10. Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога: монографія / Л. О. Хомич, Л. Ю. Султанова, Т. О. Шахрай. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014, 212 с.
11. Рекомендації Rec (2001) 15 про викладання історії в XXI столітті в Європі. Рада Європи; Комітет Міністрів: Ухвалена Комітетом Міністрів 31 жовтня 2001 р. URL: <http://www.coe.int/T/F/Coop%20E9ration%20culturelle/2001/08/L'enseignement%20de%20l'histoire/Histoire%20du%2020e%20si%C3%A9cle/Recommandation/Recommandation%20Ukrainienne.pdf>

References:

1. Bondar I. V. (2021) Formuvannia kreatyvnosti starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia vsesvitnoi istorii [Forming of creativity of senior pupils is in the process of study of world history]. Candidate's thesis. Rivne, 260 p. [in Ukrainian].
2. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian].
3. Istoriiia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia. 6-11 klasy [History of Ukraine. World History. Grades 6-11]. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. K., 2022. 106 s. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> [in Ukrainian].

4. Kontsepsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku [Concept of implementation of state policy in the field of reforming general secondary education "New Ukrainian School" for the period until 2029]. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258 [in Ukrainian].

5. Ksendzor P. I. Polikulturene vykhovannia uchniv u systemi diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu (teoriia i metodyka) [Multicultural education of students in the system of activities of a general educational institution (theory and methodology)] : dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.07. K., 2017. 504 s. [in Ukrainian].

6. Maliienko Yu. B. Polikultureni aspekty zmistu pidruchnykiv z istorii dlia 10-11-kh klasiv [Multicultural aspects of the content of history textbooks for grades 10-11]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka* : zb. nauk. prats [red. kol.; holov. red. O. M. Topuzov]. K. : Pedahohichna dumka, 2020. Vyp. 24. C. 120-131. [in Ukrainian].

7. Mysan V.O. Polikulturenist u zmisti shkilnoi istorii: vymoha chasu chy zabahanka naukovtsiv? [A polyculturalist in the context of school history: is he a scientific enthusiast for a long time?] *Istoriia v suchasnii shkoli : naukovo-metodychnyi zhurnal*. K., 2012. № 5. S. 23-26.

8. Mychkovska V. Poniattia polikulturenosti yak yakosti osobystosti [The concept of multiculturalism as a personality quality]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: pedahohichni nauky*. K., 2021, № 24(1), 236-253. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v24i1.641> [in Ukrainian]

9. Novi pidkhody do istorychnoi osvity v umovakh bahatokulturenogo suspilstva [New approaches to history education in a multicultural society]: navch. posib. dlia stud. VNZ / K. O. Bakhanov, S. S. Bakhanova, Ye. V. Bilchenko, V. O. Venherska, P. V. Verbytska; red. : K. O. Bakhanov; Vseukr. asots. vykladachiv istorii ta suspil. dystsyplin «Nova Doba». Lviv : ZUKTs, 2012. 163 c. [in Ukrainian].

10. Polikulturena osvita v konteksti zahalnokulturenogo rozvytku osobystosti pedahoha [Multicultural education in the context of the general cultural development of the teacher's personality]: monohrafiia / L. O. Khomych, L. Yu. Sultanova, T. O. Shakhrai. Kirovohrad : Imeks-LTD, 2014, 212 s. [in Ukrainian].

11. Rekomendatsii Rec (2001) 15 pro vykladannia istorii v XXI stolitti v Yevropi [Recommendation Rec (2001) 15 on the teaching of history in the 21st century in Europe]. Rada Yevropy; Komitet Ministriv: Ukhvalena Komitetom Ministriv 31 zhovtnia 2001 r. URL: <http://www.coe.int/T/F/Coop%20ration%20culturelle/Education/L%20enseignement%20de%20l%20histoire/Histoire%20du%2020e/Recommandation/Recommandation%20Ukr.asp>. [in Ukrainian].